

ПОЛИТОЛОГИЯ

УДК: 327.5(32)343.351

Сыдыкбаев Ч.М.

Ж.Баласагын атындагы КУУнун доценти,
саясий илимдердин кандидаты, доцент.

Сыдыкбаев Ч.М.

Доцент КНУ им. Ж.Баласагына

Ch. Sydykkbaev

Candidate of Political Sciences, Associate Professor at KNU.Balasagyna

Абдыкалыков Р.И.

КРнын Президентинин алдындагы УИАнын аспиранты

Абдыкалыков Р.И.

Аспирант НАН при президенте КР

Abdykalykov R.I.

Postgraduate student of the National Academy of Sciences under the President of the Kyrgyz Republic

Алибеков А.А.

КРнын Президентинин алдындагы УИАнын аспиранты

Алибеков А.А.

Аспирант НАН при Президенте КР

Alibekov A.A.

Postgraduate student of the National Academy of Sciences under the President of the Kyrgyz Republic

САЯСИЙ ЭКСТРЕМИЗМДИН ИЛИМИЙ НЕГИЗДЕРИ НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО ЭКСТРЕМИЗМА SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF POLITICAL EXTREMISM

Аннотация. Макалада саясий экстремизмдин илимий негиздери жөнүндө сөз болот. Саясий экстремизмдин этимологиясы, анын ар кыл көрүнүштөрүнүн көп түрдүүлүгүнө, өзгөчөлүктөрүнө басым жасалат. Саясий экстремизм тушунугуна негиз салуучулар алардын илимий көз караштары, гипотезаларына орун берилет. Бул көрүнүш боюнча илимий көз караштардын көп түрдүүлүгүнө жана спецификалык жактарын талдоо жасалат жана ата мекендик окумуштуулар тарабынан жаңы гана изилдөө болуп жаткандыгы сөз болот. Саясий терроризм көрүнүшү азыр классикалык, этимологиялык мүнөздөмөсүнөн алыстап заман талаптарына жараша өркүндөгөнү, учурга жараша ылайыкташканы боюнча сөз болот. Бирок теориялык түрмөктө окшоштуктар, жалпылыктар көп экени айтылат.

Негизги сөздөр: саясий экстремизм, терроризм, ааламдашуу, трансформация, саясий маданият, саясий процесс, диний экстремизм, чыр-чатактар, теңсиздик, фашизм, большевизм, конфликт, радикализм, экстремисттик оппозиция, антилиберализм.

Аннотация. В статье рассказывается о научных основах политического экстремизма. Этимология политического экстремизма, акцент делается на многообразии его различных проявлений, особенностей. Основоположникам концепции политического экстремизма отводится место в их научных взглядах, гипотезах. Будет проведен анализ многообразия и специфики научных взглядов на это явление и будет сказано, что отечественными учеными

проводятся только новые исследования. Выражение политический терроризм сейчас отошло от классической этимологической характеристики и стало рассматриваться как эволюционирующее в соответствии с требованиями времени, адаптированное в соответствии с моментом. Но теоретический свиток говорит нам, что есть много общего.

Ключевые слова: политический экстремизм, терроризм, глобализация, трансформация, политическая культура, политический процесс, религиозный экстремизм, конфликты, неравенство, фашизм, большевизм, конфликт, радикализм, экстремистская оппозиция, антилиберализм.

Annotation. The article describes the scientific foundations of political extremism. The etymology of political extremism, the emphasis is on the diversity of its various manifestations and features. The founders of the concept of political extremism are given a place in their scientific views and hypotheses. An analysis of the diversity and specificity of scientific views on this phenomenon will be conducted and it will be said that only new research is being conducted by scientists. The expression political terrorism has now moved away from the classical etymological characteristic and has been considered as evolving in accordance with the requirements of the time, adapted according to the moment. But the theoretical scroll tells us that there are many similarities, many similarities.

Keywords: political extremism, terrorism, globalization, transformation, political culture, political process, religious extremism, conflicts, inequality, fascism, Bolshevism, conflict, radicalism, extremist opposition, and anti-liberalism.

Азыркы геосаясий олку солкулук, дөө-шаа мамлекеттердин империялык дымактары ачыкка чыккан, жакырчылык, инфляция ж.б.көйгөйлөр күчөп турган шартта коомдун катмарларын козутуп ал аркылуу саясий максатка жетүүнү максат кылган кара-өзгөй күчтөрдүн аракеттери дүйнөдө көп катталууда. Алардын мамлекет үчүн кооптуусу саясий экстремизм болуп саналат.

Саясий экстремизм - татаал жана көп кырдуу көрүнүш, ал көптөгөн саясий, социалдык, экономикалык, психологиялык жана башка өзгөчөлүктөргө ээ, алар комплексте иштеп, анын масштабын жана өнүгүү келечегин шарттайт [1.24,25]. Саясий экстремизмдин ар кандай көрүнүштөрүн жайылтуу үчүн негиз болуп социалдык-экономикалык жана саясий чөйрөлөрдөгү туруктуу кризистик көрүнүштөр, терең экономикалык, социалдык, улуттук карама-каршылыктар, саясий туруксуздук, коомдогу биримдиктин жоктугу саналат. Бул көрүнүштөрдүн бардыгы азыркы кыргыз коомунун өнүгүшүнө мүнөздүү.

Ошентип, диний, улуттук жана этникалык маселелерди саясий теңсиздикке айландыруу, аларды курал, чыр-чатактарды козутуу каражаты катары колдонуу менен экстремизм мамлекеттердин жана коомунун коопсуздугуна реалдуу коркунуч жаратат. Ошол эле учурда саясий экстремизм – бул

эл аралык масштабдагы көрүнүш. Уюштуруу байланыштарынын тутуму колдогон мамлекеттик чек араларды байкабай, ал ар кайсы мамлекеттердин тынчтык кызматташтыгына, жалпысынан эл аралык байланыштарга жана мамилелерге өзгөчө коркунуч туудурат. Ааламдашуу жана трансформация шарттарында экстремизм өзүнүн көп түрдүү көрүнүштөрүндө глобалдашкан дүйнөнүн жалпы проблемасына айланууда.

Дүйнөдөгү азыркы саясий кырдаалдын өнүгүшү экстремизм көп учурда өз максаттарына жетүү учурунда саясий ишмердүүлүктүн субъекттеринин күрөшүнүн каражаты болуп калаарын көрсөтүп турат. Саясий экстремизм көрүнүштөрүнүн курчушу, ишке ашырылып жаткан акциялардын багытынын кеңейиши мамлекетке, коомго жана инсандын коопсуздугуна дайыма коркунуч жаратат. Бул коркунучка өз убагында жана натыйжалуу каршы туруу мамлекеттин кызыкчылыгы үчүн чоң мааниге ээ.

Акыркы отуз жылда болуп келген саясий, идеологиялык, этноулуттук, диний процесстердин так эместиги саясий экстремизм проблемасын изилдөөгө өзгөчө актуалдуулукту берет, аны терең теориялык-методологиялык жактан изилдөөнү талап кылат. Ошондуктан, кыргыз жана чет өлкөлүк илимпоздор арасында саясий

экстремизм көрүнүштөрүн изилдөө абдан популярдуу болуп калды десек болот. Саясий экстремизмди социалдык саясий көрүнүш катары изилдөө тарыхы салыштырмалуу жаш, бирок экстремизмдин өзү көптөн бери белгилүү жана өзүн көп аспекттүү көрүнүш катары көрсөткөн.

Ошондуктан, биздин оюбузча, саясий экстремизмди социалдык көрүнүш катары изилдөөнү комплекстүү жүргүзүү зарыл, б.а. ар кандай илимий багыттардагы изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын пайдалануунун негизинде жана ар түрдүү булактарга кайрылуу зарыл.

1990-жылдардан баштап постсоветтик мейкиндикте саясат таануу илиминде саясий экстремизмдин көрүнүштөрүн изилдөөдө саясий-укуктук мамиле калыптана баштаган. Бул азыркы коомундагы экстремисттик көрүнүштөрдүн өсүшүн талдоо зарылдыгы менен да, түздөн-түз саясий илимпоздордун, укук таануучулардын, мамлекеттик жана коомдук ишмерлердин өлкөдө саясий экстремизмге каршы аракеттенүүнүн натыйжалуу саясатын иштеп чыгууга жана мыйзамдаштырууга умтулуусу менен да байланыштуу болгон.

Саясий-укуктук мамиленин алкагында 1990-жылдардын башында 2000-жылдардын башында саясий экстремизмди изилдөө жүргүзүлгөн бир нече багыттардын калыптануу процесси башталды. Бул өзгөчө улуттук коопсуздук багытында изилдөө жүргүзгөндөр үчүн олуттуу тема болуп саналат.

1990-жылдардын башында пайда болгон жана “конъюнктуралык” деп атоого боло турган алгачкы багыттардын бири илимпоздордун эмес, мамлекеттик түзүмдөрдүн, коомчулуктун өкүлдөрүнүн фашизмден, нацизмден, большевизмден ж.б жалпы экстремисттик өзгөчөлүктөрдү табууга умтулуусу болгон. Биздин пикирибиз боюнча, бул ошол кездеги саясий конъюнктуранын болушу, ошондой эле “саясий экстремизм” деген эмне экенин так түшүнүүнүн жоктугу, ошондой эле атамекендик саясий илимде бул көйгөйдүн иштелип чыкпагандыгы менен түшүндүрүлдү. Ошентип, 1990-жылдардын башына чейин бизде саясий экстремизм боюнча кандайдыр бир концептуалдык саясий-укуктук изилдөөлөр болгон эмес, ал эми

в. в. Витюк, а. с. Грачев сыяктуу советтик окумуштуулардын эмгектери негизинен социалдык-философиялык мүнөздө болгон жана капиталисттик дүйнөдө чет өлкөлөрдөгү саясий экстремизмдин көрүнүштөрүн изилдөөгө арналган.[3.54,57]

Бул максатта а.Галкин, А. Бланк, Б. Бессонов, М. Гус, П. Рахшмир ж. б. сыяктуу советтик окумуштуулардын изилдөөлөрү колдонулган. 17 албетте, бул окумуштуулардын эмгектери фашизмдин, нацизмдин маңызын жана алардын түрлөрүн изилдөөгө жана түшүнүүгө чоң салым кошкон, бирок саясий экстремизмдин маңызын талдоого аз гана мамиле кылган. Андан да чоң ролду ошол кездеги бир катар саясатчылардын “фашизм” жана “большевизм” түшүнүктөрүн бир жерге бириктирип, бардык радикалдуу окууларды жана доктриналарды фашизм же неофашизм катары көрсөтүүгө умтулуусу ойногон (ошондо “кызыл-күрөң” сыяктуу саясий этикетка пайда болгон) [1.59,63].

Бул 1990-жылдардын башында Россиянын коомдук ишмерлеринин ойлоп табуусу болгон эмес. Анын италиялык социология профессору Л. Стурце: “чындыгында, Россия менен Италиянын ортосунда бир гана чыныгы айырма бар – дал ушул большевизм солчул фашизм, ал эми фашизм оңчул большевизм”. Немис тарыхчысы Э. Нольте коммунизм менен фашизм бирдей деп эсептеп, большевизмди фашизмдин шарты катары караган [5.77].

Анткен менен, 1990-жылдардын экинчи жарымында экстремизмди фашизм менен жөнөкөй идентификациялоо өзүн-өзү түгөттү, бул көбүнчө Россияда саясий экстремизм боюнча олуттуу изилдөөлөрдүн пайда болушуна байланыштуу болгон. Ошону менен бирге бул конъюнктуралык мамиле “экстремизм” терминин бардык нааразы болгондорго жана макул эместерге илинген кандайдыр бир саясий жарлык катары колдонуунун туруктуу практикасын пайда кылды. Бул жерде Россиянын жалпыга маалымдоо каражаттары, укук коргоо органдары жана ар кандай коомдук түзүмдөрдүн өкүлдөрү өз салымын активдүү кошушту.

Ошентип, бул кубулуштун маңызын так илимий түшүнүктүн жоктугу анын

кеңири чечмеленишине алып келди, анда жарандардын ар кандай нааразычылык иш-аракеттери “экстремисттик” деп жарыяланып, ошого жараша “чара көрүлүшү” мүмкүн. Тилекке каршы, бул практика мамлекеттик бийлик органдары тарабынан азыркы мезгилде да колдонулуп келет.

Мисалы, орус коомчулугунда экстремисттик кыймылдар өздөрүн легалдаштырууга да катуу аракет кылган. Айтсак 2010-жылы “РОТ ФРОНТ” коомдук уюмунун партиянын символикасынын негизинде гана Юстиция Министрлиги саясий партия катары каттоодон баш тарткан: Кызыл жылдыздын фонунда түйүлгөн муштум, бул Россия Федерациясынын конституциялык түзүлүшүнө экстремисттик кол салуу катары бааланган. 1990-жылдардын ортосунда экстремизмди изилдөөдө жаңы багыт калыптанып, анын өкүлдөрү орус илимий коомчулугунда жана чет өлкөлөрдө саясий экстремизмдин пайда болушунун маңызын, мазмунун жана себептерин билүүгө умтулушкан. Бул жерде Ю.и. Авдеевдин, г. и. Авцинованын, Н. А. Романовдун, С. А. Эфировдун, г. и. Морозовдун, А. М. Верховскийдин, А. А. Козловдун ж. б. эмгектерин белгилөө зарыл.

Экстремизмди саясий радикализмдин же терроризмдин көрүнүш катары кароо менен, бул багыттын изилдөөчүлөрү саясий экстремизмдин тигил же бул негизин ар кандай позициялардан негиздөөгө аракет кылышкан. Ошентип, Г.И. Авцинова менен С. А. Эфировдун эмгектеринде экстремизм деп көбүнесе ашынган оңчул идеяларды жана көз караштарды пропагандалоо түрүндөгү саясий радикализмди түшүнүшкөн. Ал эми, мисалы, Г.И. Морозов экстремизмди терроризм жана зомбулук менен түздөн-түз теңеген [3. 88,91].

Ошону менен бирге бул иликтөөлөрдө экстремизмге белгилүү бир түрдөгү активдүү саясий ишмердүүлүк катары эмес, экстремалдык көз караштарга жана чараларга ыктоо катары кароо чагылдырылган. Ошол эле учурда “экстремизм” деген сөз латын тилинен келип чыккан деп ырастаган “саясий экстремизм” түшүнүгүнүн этимологиялык чечмелениши бекемделген. Кеңири мааниде экстремизм-бул экстремалдык чараларга, аракеттерге, көз караштарга жана

чечимдерге берилгендик”. Айрым эмгектерде бул экстремалдык чаралар жана аракеттер психологиядан, б.а. адамга, инсанга карата каралган. Ошентип, А.А. Козловдун эмгегинде экстремизм адамдын кара ниетинин, Кара ниетинин, Кара ниетинин көрүнүшү катары чечмеленген [1.29,33].

Авторлор саясий турмуштагы экстремизмдин көрүнүштөрүн сүрөттөөгө олуттуу орун берүү менен экстремизмди саясий радикализм жана терроризм менен иш жүзүндө окшоштурууга негизденип, экстремизмдин маңызын негиздөөгө аракет кылышкандыгы изилдөөлөрдүн маалыматтарынын олуттуу кемчилиги болуп калды. Илимде экстремизмди андан ары өнүктүрүүгө карата мындай мамиле болбой келгенин белгилей кетүү керек.

Ошону менен бирге жогорудагы изилдөөчүлөрдүн эмгектери азыркы орус коомундагы саясий экстремизм проблемасын ар тараптан изилдөөгө жол ачты. Кыргызстанда болсо бул көйгөйгө жаңы гана маани берип башташты (экстремизм фашисттик идеяларды пропагандалоо менен гана, андан ары саясий радикализм жана терроризм менен бирдей болбой калды). Бул болсо өз кезегинде Кыргыз Республикасында экстремизмдин өсүшүнө жана жайылышына каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик саясатты иштеп чыгуунун башталышына негиз болду. Бул багытта Т.Б. Мамытов, О.А. Молдалиев, Т. Мамасадыковдордун илимий макалалары, монографиялары белгилүү.

1990-жылдардын аягында 2000-жылдардын башында саясий илимде орус коомундагы экстремисттик көрүнүштөрдүн маңызын, себептерин, түрлөрүн изилдөөнүн жаңы этабы башталган. Бул этап бир нече багыттын калыптанышында көрүнгөн.

Биздин пикирибиз боюнча, Бул багыттардын бири саясий конфликт теориясынын негизинде түзүлгөн жана саясий экстремизм коомдо чыр-чатактарды жаратат деген божомол менен байланыштуу болгон. Ушул жерден белгилей кетүүчү нерсе, бул агымдын калыптанышына Батыш изилдөөчүлөрүнүн конфликтология жаатындагы эмгектери чоң таасир эткен. Ошентип, м. Вебер, Э. Геллнер, А. Гидденс, Р. Дарендорф, М. Дойч, Г. Зиммел, Л. Козер,

М. Өз эмгектеринде саясий экстремизмди ар тараптуу изилдөөнү жүргүзүшкөн. конфликттин ар кандай концепциялары баяндалган, конфликттердин көптөгөн классификациялары сунушталган, конфликттердин коомду өнүктүрүүдөгү ролу изилденген. Ал эми немец окумуштуусу Р. Дарендорф бардык социалдык институттардагы негизги конфликт К.Маркс сыяктуу менчик жана капиталга караганда бийликке көбүрөөк тиешелүү экенин жана бул антагонисттик кызыкчылыктардын пайда болушуна алып келген үстөмдүк жана баш ийүү мамилеси экенин айткан. Бул өз ара сүрүлүүнү, кагылышууларды жаратат жана мунун натыйжасында коомдун структуралык өзгөрүүлөрү болот. Ошол эле учурда репрессияланган конфликтти ал коркунучтуу залалдуу шишик менен салыштырган, б.а. чыр – чатакты басуу анын курчушуна алып келет (коомдо экстремисттик маанайдын жана аракеттердин өсүшү), ал эми “рационалдуу жөнгө салуу” - “башкарылуучу эволюция”.

Америкалык изилдөөчү Л. Козердин айтымында социалдык конфликт бул баарынан мурда объективдүү максаттар үчүн күрөштө социалдык топтордун жана инсандардын умтулууларын жана сезимдерин чагылдырган идеологиялык көрүнүш: бийлик, статустун өзгөрүшү, кирешени кайра бөлүштүрүү, баалуулуктарды кайра баалоо ж.б. конфликттердин баалуулугу алар “социалдык системанын сенек абалга кедишине жол бербейт, тескерисинче инновацияга жол ачат”.

Бул багыттагы орус изилдөөлөрүнүн ичинен А.В. Глухованын, А. В. Дмитриевдин, г. Ю. Запрудскийдин эмгектерин бөлүп көрсө болот. Бул эмгектерде саясий экстремизм экстремизмдин субъекттери менен коомдук чөйрөнүн ортосунда чыр-чатактарды жаратат деген көз караш корголгон.

Ошону менен бирге 1990-жылдары Батыш саясий илимининде С. Липсета менен Г. Ласуэллдин социалдык-саясий изилдөөлөрү менен байланышкан жана П. Милздин “фашизм деген эмне?”. Мурда “эки экстремизм” (оң жана сол) теориясын жактагандар тоталитардык коомдун тигил же бул вариантын мүнөздөгөн экстремисттик экстремизм деп эсептеп, коммунизм

жана фашизм сыяктуу көрүнүштөрдү талдоого чоң маани беришсе. Анда “үч экстремизм” концепциясы тигил же бул субъекттерди экстремисттик субъекттерге киргизүүнүн критерийи катары дүйнөгө көз караштагы (идеологиялык) компонентти – антилибералдуулукту көрсөтөт. Ошентип, эки позицияга негизделген:

1. Социалдык база. «Үч экстремизмдин» ар бир багыты өзүнүн социалдык базасына таянат. «Солчулдардын» социалдык базасы – жакыр дыйкандар жана өнөр жай жумушчулары, «оңчулдар» – ар кандай буржуазиялык катмарлар, «центристтер» – «орто класс» деп да аталган.

2. Иш-аракеттердеги эки саясий тенденция. Үчүнчү саясий күчтөрдүн ар бири эки антагонисттик тенденцияны көрсөтөт: орточо жана экстремисттик. «Оңчулдардагы» экстремисттик вариант-реакциячыл кыймылдар (мисалы, Румыниядагы К.Кодрянунун легионерлери) жана режимдер (Венгриядагы Хорти, Португалиядагы Салазар, Грециядагы «Кара полковниктер» ж. б.). «Центристтердин» экстремисттик варианты-фашизм (Германия, Италия).31

Ата изилдөөчүлөрдүн арасында «үч экстремизм» концепциясын (багытын) Ю.К. Воробьевский, и. А. Сазонов жакташкан, алар бул теорияны мурдагыларга караганда «кыйла конструктивдүү» деп эсептешкен. Биздин оюбузча, бул концепциянын алсыздыгы, биринчиден, тигил же бул саясий ишмердүүлүктүн субъектилерин экстремисттик ишмердүүлүктүн катарына кошуу үчүн «анти-либералдуулук» критерийин бөлүп көрсөтүүдө турат. Ошентип, оңчул «экстремисттик уюмдар жана топтор үчүн анти – либерализм менен катар ачык көрүнүп турган антикоммунизм мүнөздүү (мисалы, ар кандай экстремисттик топтун- ГФРдагы Гофмандын аскердик-спорттук тобун же Россиядагы улуттук союзду кароого болот). Экинчиден, бул концепцияда» оңчулдар «менен» центристтердин «социалдык базасындагы айырмачылык толук түшүнүктүү эмес, анткени «орто тап» деп аталган нерсеге буржуазиялык катмарлардын (майда, орто буржуазия) өкүлдөрүн да киргизсе болот, ал эми фашисттик режимдердин таянычы (Концепцияда- центристтер») жана Германияда Италияда биринчи кезекте тайыз.

1990-жылдардын аягында – 2000-жылдардын башында экстремизмди саясий мүнөздөгү эл аралык-укуктук категория катары изилдеген багыт калыптанган. Бул жерде кайра эле орус окумуштуулары болгон В. Ф. Антипенконун, В. А. Дворяновдун, м. п. Красновдун, Б. К. Мартыненконун, В. В. Устиновдун ж. б. эмгектерин белгилей кетүү керек.

Бул илимпоздордун изилдөөлөрү баарынан мурда эл аралык укуктук документтерди изилдөөгө негизделген.

Ошентип, эл аралык терроризмди жоюу боюнча чаралар жөнүндө Декларация (БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан 9-декабрь, 1994-жыл тарабынан бекитилген) жарыялады: «дүйнөнүн көптөгөн аймактарында терроризм актылары жасалып жаткандыгына терең тынчсыздануу менен, анын негизинде сабырсыздык же экстремизм жатат...». БУУнун экс Башкы катчысы К. Аннандын баяндамасында «экстремизмдин идеологиясы башкалардын баалуулугун жана кадыр-баркын четке кагып, аларды жок кылууга татыктуу адам эмес катары сүрөттөйт...» деп ырасталган. Ошентип, БУУ бир катар документтеринде «экстремизм» түшүнүгүн «сабырсыздык» түшүнүгүнө окшош катары колдонгон жана экстремизмди башка адамдарга сабырсыздык менен байланыштырган, муну менен башкалардын баалуулугун жана кадыр-баркын четке кагуу, аларды «адамгерчиликсиз» [8. 17,19] деп сүрөттөө.

«Экстремизм» түшүнүгүнүн кыйла конкреттештирилген аныктамасын Россия Федерациясынын Федералдык жыйыны ратификациялаган, 15-жылдын 2001-июнундагы «терроризмге, сепаратизмге жана экстремизмге каршы күрөшүү жөнүндө» Шанхай конвенциясы камтыйт, ал « экстремизм – бийликти күч менен басып алууга же бийликти күч менен кармап турууга, ошондой эле мамлекеттин конституциялык түзүлүшүн күч менен өзгөртүүгө, ага тете эле коомдук коопсуздукка күч менен кол салууга багытталган кандайдыр бир жосун, анын ичинде жогоруда көрсөтүлгөн максаттарда Кыргыз Республикасынын аймагында мыйзамсыз аракеттенген диний, саясий күчтөрдүн аракеттери жокко чыгарылган [4. 73,74].

Бул жерде тигил же бул аракетти экс-

тремисттик катары аныктоо үчүн негизги критерий болуп белгилүү бир каражат – зомбулук саналат, анын үстүнө бийлик үчүн күрөштүн жүрүшүндө аны түздөн-түз колдонуу менен да, ошондой эле мыйзамсыз куралдуу түзүлүштөргө уюштуруу (түзүү, каржылоо ж.б.) же жеке катышуу менен да байланыштуу. Бул аныктаманын мааниси экстремизм баарынан мурда тигил же бул зордук-зомбулук аракеттерин жасоо менен туюнтулган саясий күрөштүн бир түрү катары түшүнүлөт. Шанхай конвенциясын, саясий терроризмге жана экстремизмге каршы күрөшүү боюнча башка эл аралык укуктук документтерди иштеп чыгуу жана кабыл алуу В.Ф. Антипенкого терроризмге каршы күрөшүү чөйрөсүндө кызматташунун институттук механизмдин эл аралык жана мамлекет ичиндеги укукка негизделген универсалдуу мүнөздөгү эл аралык уюмдардын (БУУ жана анын адистештирилген мекемелери), региондук уюмдардын (Европа Кеңеши, КМШ, ЕККУ, ОАГ ж. б.) алкагында көрүлүүчү чаралардын жана иш-чаралардын комплексин аныктоо максатка ылайыктуу деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди» [5. 33,36]. Ошондуктан улуттук, региондук жана эл аралык деңгээлдерде институттук системалардын жана органдардын акырындык менен калыптанышы жөнүндө айтууга болот, алардын өнүгүшүнүн негизинде оптималдаштыруу жана түзүмдөштүрүү. Ошол эле учурда Б.К. Мартыненконун изилдөөсүндө саясий терроризмдин укуктук нигилизм менен өз ара байланышы жөнүндө маселе көтөрүлүп, анын пайда болушунун экстремалдык формасы болгон. Анын ою боюнча, «мыйзамдарда террористтер үчүн ар кандай укуктук жоопкерчиликтер каралган, бирок саясий жана мамлекеттик жетекчилер үчүн саясий терроризмге каршы күрөшүү боюнча конкреттүү укуктук милдеттер жана ички жана эл аралык мыйзамдарда өз убагында чараларды көрбөгөндүгү үчүн жоопкерчилик жок»

Ошентип, Б.К. Мартыненко ошол учурда болгон эл аралык-укуктук документтерди талдап чыгып, саясий терроризмдин көрүнүштөрү менен күрөшүү ишинде эл аралык жана ата мекендик мыйзамдардын жеткилеңсиздиги (декларативдик мүнөзү) жөнүндө маселени койгон.

«Терроризм» жана «экстремизм» түшүнүктөрүн чектөөгө токтолуп, В.В. Устинов экстремизмди социалдык саясий көрүнүш катары сыпаттап, аны калыптанган мамлекеттик, коомдук институттарды жана структураларды четке кагуу жана калыптанган тартипти өзүнүн бийлик умтулууларына ылайык алмаштырууга умтулуу менен мүнөздөлгөн саясий күрөштүн формасы катары санаган. В.В. Устиновдун пикири боюнча, экстремизм «белгилүү бир жүрүм-турум менен мүнөздөлөт жана инсандын агрессивдүү мамилеси, оппоненттин пикирине сабырсыздык; көйгөйдү чечүүнүн экстремалдык (күч) варианттарына ыктоо; инсандын укуктарын жана анын өз алдынчалыгын четке кагуу» катары кызмат кылган кыйла олуттуу тышкы көрүнүштөр катары көрсөтүлөт [2. 45,49].

Бирок, биздин оюбузча, мындай аныктама «терроризм» жана «экстремизм» көрүнүштөрүн так айырмалайт деген автор менен макул болуу кыйын. Себеби, терроризм үчүн «түзүлгөн мамлекеттик, коомдук институттарды жана структураларды четке кагуу», ал эми террористтер үчүн – «оппоненттин пикирине сабырсыздык; көйгөйдү чечүүнүн экстремалдык (күч) варианттарына ыктоо; инсандын укуктарын жана анын өз баасын четке кагуу» мүнөздүү. Ошондуктан В. В. Устиновдун аныктамасында укукка каршы аракеттер саналып өткөн, бирок бул көрүнүштүн маңызы, негизги мүнөздөмөлөрү көрсөтүлгөн эмес.

Ошону менен бирге бул багыттын алкагында (экстремизмди саясий мүнөздөгү эл аралык-укуктук категория катары изилдөө) эл аралык-укуктук документтерди пайдалануунун негизинде «терроризм» жана «экстремизм» түшүнүктөрүн чектөө үчүн илимий мамилени иштеп чыгуу зарылдыгы, ошондой эле саясий экстремизм жана терроризм көрүнүштөрү менен күрөшүү ишинде кыргыз мыйзамдарын өркүндөтүү зарылдыгы жөнүндө маселе коюлган. Мындан тышкары, окумуштуу А.Ю.Пиджаков «экстремизм» түшүнүгүн кеңири жана тар мааниде аныктаган көпчүлүк авторлор менен макул болуп, «экстремизм» түшүнүгүнүн «тар» чечмеленишин өзүнүн чечмелөөсүн сунуш кылып, аны учурдагы окуялар менен байланыштырат: «учурдагы учурду мүнөздөө үчүн саясий

экстремизмди саясий кыймылдардын жана партиялардын, ошондой эле кызмат адамдарынын жана карапайым жарандардын мыйзамсыз иши катары тар чечмелөө жетиштүү, ал мамлекеттик түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө жана улуттук жана социалдык араздашууну тутандырууга багытталган» [7. 49, 51]. Бирок бул аныктамада «учурдагы түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө» багытталган экстремисттик ишмердүүлүк гана көрсөтүлгөн, бирок мамлекеттик түзүлүштү (мисалы, тоталитардык режимди) сактап калуу жана мисалы, демократиялык кайра түзүүлөрдү жактоочуларды күч менен басуу кызыкчылыгында мамлекеттик экстремизм жөнүндө эч нерсе айтылбайт.

Н. Н. Кудринанын изилдөөсүндө саясий экстремизм феноменин, анын маңызын жана көрүнүш формаларын теориялык жактан түшүнүүгө негизги орун берилген. Бул Изилдөөчүнүн пикири боюнча, «терроризм» түшүнүгү биринчиден «террор», «экстремизм», «радикализм» түшүнүктөрү менен бирдей эмес, экинчиден, террор-алсыздарды (оппозицияны) күчтүү (бийлик) менен коркутуу, ал эми терроризм-алсыздарды коркутуу мамлекеттик саясаты. Башкача айтканда, «террор» түшүнүгүн бийликтеги, күч түзүмдөрүнө жана репрессиялык репрессиялык аппараттарга таянган, армияга, ар кандай атайын кызматтарга таянган, башкача айтканда объективдүү түрдө каршылашууда күчтүү тарап болгон саясий күчтөргө таандык кылуу туура. «Терроризм» түшүнүгүн расмий Бийликке каршы чыккан жана объективдүү түрдө чыр-чатактын алсызыраак тарабы болгон оппозициялык күчтөр деп атаган жакшы. А. Б. Соловьев өз эмгегинде саясий экстремизмге карата окшош позицияны карманып, «экстремисттик оппозицияны» бөлүп көрсөтүүнүн максатка ылайыктуулугун көрсөткөн» [6.41,44].

Азыркы этапта саясий экстремизм проблемасын теориялык жактан изилдөө жаатында эки багыт (тенденция) түзүлдү. Экстремизмди түшүнүүдө жана аныктоодо биринчи багыттын өкүлдөрү аны мамлекеттик органдар тарабынан катуу каршы аракеттенүүнү талап кылган катары карашат (кылмыш жазасынын мөөнөттөрүн көбөйтүү, укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин укуктарын кеңейтүү ж.б.).Б.) өзгөчө

терс, социалдык коркунучтуу көрүнүш катары бааланат. Бул ыкманы жактагандардын көпчүлүгү илимдин ишмерлери жана күч түзүмдөрүнүн кызматкерлери катары көрсөтүлөт. Көйгөйгө карата мындай көз караш дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрү үчүн салттуу болуп саналат, ошондуктан шарттуу түрдө бул багыттын өкүлдөрүн «традиционалисттер» деп атоого болот [7]. Акыркы убакта бул ыкманы жактагандардын көп эмгектери пайда болду, бирок эң белгилүү жана кызыктуу иликтөөлөр Ю.М. Антонян, Н. Б. Баал, В. А. Бурковская, Е. В. Демидова, А. В. Кузьмин, В. В. Лунеев, А. В. Павлинов, И. В. Понкин, А. В. Ростокинский, О. И. Селиванова, И. Ю. Сундиев, В. В. Федулова, М. И. Халикова ж. б.

Бул изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде саясий экстремизмди изилдөөнүн теория-

лык-методологиялык аспектилери ачылып, «экстремизм» түшүнүгүнүн автордук аныктамалары сунушталат, ар кандай классификациялык схемалар келтирилет, орус коомундагы саясий экстремизмге каршы аракеттенүүнү уюштуруу маселелери изилденет.

Ошентип саясий экстремизм түшүнүгүн илимий жактан изилдөөгө болгон кызыгуу өсүп жатат. Кыргызстанда ата мекендик окумуштуулар, аспиранттар, изденүүчүлөр бул багытта темаларды тандап баштап жаткан учур [8. 69,73]. Алардын арасында бул багыттагы практиктер катары биздин көз караш, адистик, оперативдик маалыматтар менен бекемделип коопсуздук багытында мындан ары да маанилүү сунуштардын болушун шарттайт деген ишенимди жаратат.

Колдонулган адабияттар:

1. Ольшанский, В.Д. Психология терроризма. / В.Д. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2002. – 357 с
2. Устинов, В.В. Обвиняется терроризм. / В.В. Устинов. – М.: Наука, 2002. – 348 с.
3. Авдеев, Ю.И. Политический экстремизм как явление политической борьбы: сущность, содержание и формы (теоретико-методологический аспект). / Ю.И. Авдеев. – М.: АСТ, 1996. – 345 с
4. Козлов, А.А. Молодежный экстремизм. / А.А. Козлов. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1996. – 287 с.
5. Сыдыкбаев Ч.М. Саясий илимдин негиздери. Бишкек-2011ж.
6. Соловьев, А.Б. Политический экстремизм в современной России: 1980- 1990-е годы: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / А.Б. Соловьев. Нижний Новгород, 2000. – 197 с.
7. Пиджаков, А. Ю. Политический терроризм в России (историко-правовые аспекты) / А.Ю. Пиджаков // КЛИО. – 2001. – № 1. – С. 34-47.
8. Сыдыкбаев Ч.М. Саясий конфликттер жана аларды жөнгө салуунун механизмдери. БГУнун жарчысы 2010-ж. №3.